

ТАЙНИЯТ ЕЗИК НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ (СТИЛИСТИКА НА РЕВОЛЮЦИОННАТА КОНСПИРАЦИЯ)

Архивът на Левски (и на БРЦК) се свързва с конкретна сфера от социалния живот – създава се, за да обслужва общуването сред революционерите, да задоволява нуждата от общуване в обществено-политическия живот. И както е известно, съществува непрекъснато в най-дълбока конспиративност и нелегалност. Съдържанието на писмата често пъти е обвито със строга секретност, изразена с тайнопис, шифър или пък посредством завоалирано значение на думи и текст, което се свързва с началото на изграждане на таен език на революционната конспирация и ни задължава да му обърнем специално внимание.

Тайнствеността и секретността на писмените текстове на Левски дава основание на Д. Страшимиров да напише в предговора на своето капитално издание следното: “Тъмна мисъл, мъчна да се дешифрира – както изобщо не малко отъ най-интересните места при кой и да е ръкопис на Левски” (Страшимиров:1929). Следователно, за да се осигури достъп до истинската същност на документите, да се “дешифрира тъмната и мъчна мисъл на ръкописите” от документалното наследство на Левски е необходим “ключ” (т.е. да се установи какво се крие зад думите в писмените текстове). Това обстоятелство има голямо практическо значение при използването на архива на Левски. За илюстрация на тези мисли ще приведем някои примери, чието дешифриране съвсем не е лесно. Следващият откъс е от едно писмо на Левски до Найден Геров, където назоваването на народа и родината с “Къщя с Двора” явно е станала по пътя на преносната употреба (метонимия), а алегоричната употреба на прилагателното “познатите” се отнася до комитетските дейци. Субстантивизираната употреба на прилагателното “потрѣбнѣти” символизира ‘оръжие’:

Ваше Благородие Г-нъ Найдѣне, ... Макарь за 25 дена да си дода по нашите мѣста да се намѣра с познатѣти ми, от които са чѣка нѣщо и на които трѣба да са каже пооднапредъ и тогава ще имаме сигорна нашата Къщя с Двора .. Напротив, ако ни ма

пуснатъ предъ времѣто, от което пиша по-горе, и ни ми дадатъ **потрѣбни** от Влашко, тогава знам че нищо нѣма в нашата *кжжж*.

В писмото си до членовете на БРЦК в Букурещ има предвид *оръжие и боеприпаси*, завоалирани посредством “*капламити и другити кожи*”:

Главното ми беше да пристигне Воеволчански и той ще да дигни и **капламити и другити кожи**, защото има готови пари.

В писмо до Л. Каравелов от юли 1872 г. пише:

Въспрятаме ржавити си и каквото ми са чини ще са почне от **черна глава**.

Тук става въпрос за дякон Паисий от Ловчанската митрополия, наречен от него “*черна глава*”, обявен за предател и убит скоро след това от Д. Общи. В същото писмо с ирония и нелипсващ сарказъм уведомява Каравелов, че шпионинът Величко Стоянов от Русе ще бъде ликвидиран:

Величко ефенди до някой денъ ще са възвѣличи съ главата надоло.

В документалното наследство на Васил Левски се открива цяла система от кодови думи и изрази за тайно предаване на информация сред революционните кръгове у нас, понятни само за кореспондентите и непонятни за непосветените, като напр. *търговец* ‘революционер’, *голямото село* в зн. ‘Букурещ’, *да излязат на панаира* ‘да въстанат’, *да бъдат в работа* ‘да започнат революционната борба’ и мн. др.

Може да се каже, че завоалираното значение на думи и текст в документалното наследство на Васил Левски е уникално езиково явление, езиков феномен, нерегистриран досега в езиковедските изследвания (или поне на авторката не е известно). Случаи от този тип в настоящото изследване, отнасящи се до употребата на завоалираното значение на думи и текст, с други думи, до стилистиката на революционната конспирация, ще се обозначават с термина *конспиративна семантика*. Терминът *конспиративна семантика* обхваща значението на знаците в революционната конспиративна реч (конспиративен език) на професионалния революционер Васил Левски и се създава аналогично на установените в езикознанието термини *логическа семантика*, *поетическа семантика*, *музикална семантика* и др. Ще добавим, че лексемата *конспиративен* тук е употребена в своя текстуален смисъл, в зн. ‘който е свързан с конспирация; таен, скрит, подмолен’; производна на удобния за този случай политически термин *конспирация* – ‘нелегална дейност на тайна организация, насочена срещу официалната власт; заговор’.

Интересен е фактът, че сред българските революционери не липсва приемственост в това отношение – историографията сочи, че по-късно тази езикова проява на конспиративност се използва и от дейците на Априлското въстание. Следователно конспиративният език се създава и оформя като социолект постепенно, с развитието на националноосвободителната борба, а усвояването му става успоредно с опознаването на революционната дейност.

Тайният език в писмените текстове на Левски се отнася към “не-структурните форми на съществуване на езика”, предназначени за комуникация сред ограничено общество, които М. Виденов определя като “формирования без своя собствена фонетична и граматична система”, обхващащи названията на предмети и явления, “значими за дейността на дадена социална група” (Виденов: 2000).

Както е известно, като социолингвистическа категория социолектът е оформен върху основата на морфологичния строй на книжовния език и представя конкретно-историческа форма на проява на социалната диференциация на обществените формации. В тази връзка от социолингвистична гледна точка по своя генезис и предназначение конспиративната лексика в писмените текстове на Левски представя своеобразен социолект, оформен главно със своя речник, създаден да обслужва социалната категория, каквато е революционната организация, в специалните условия на конспиративна дейност срещу османското робство. Дотук разглежданият случай дефинитивно се вписва в класификацията на корпоративните говори, но не би могло да бъде причислен към нито един от изследваните в нашето езикознание, което от пионерската студия на Ст. Стойков (Стойков: 1946) досега бележи безспорен успех. Социолектите се систематизират от М. Виденов (Виденов: 2000) като професиолекти, тайни говори (арго), жаргони и класови говори.

Защо определяме разглеждания социолект като своеобразен, ще се опитаме да обясним с настоящите редове.

Първо, той не се вписва в социолингвистическото понятие професиолект (или професионален говор, професионален диалект според Ст. Стойков), защото професиолектите представят специализираните езикови изрази средства, свързани със социалната професионална реализация, инструментариум, производство и пр. Второ, не се вписва и в понятийния апарат на тайните говори (арго). Генетичното структурно изследване на българските тайни говори сочи, че те притежават

териториална неограниченост и са следствие на професионалната затвореност на определени социални групи, каквито са занаятчиите, или пък декласираните социални прослойки, заемащи социалното пространство извън закона, където формата на общуване се осъществява посредством тайния език (арго). Разбира се, конспиративната лексика в писмените текстове на Левски също е таен говор, чиято лексика е разбираема само за посветените. Тя също се квалифицира като речева изява на т. нар. затворена общност, която е извън закона, каквато е българската революционната организация в рамките на турската империя. Тази организация в действителност е екзогенен фактор от позицията на поробителя и затова Васил Левски е обявен за враг номер едно на турската империя, докато отношението на поробения народ към него е изразено в диаметрално противоположното понятийно съдържание на антропонима *Апостола* (на българската свобода) (Симеонова: 1997). И социолектът на революционните дейци по своята същност е социално зло за турската империя, но за поробения български народ се явява средство за борба. Друга съществена разлика е тази, че обикновено професиолектите и аргото функционират като допълнително средство предимно за устно общуване, докато в конкретния случай се води и оживена кореспонденция, при това на български език, а както е известно, в условията на робство официален държавен език е турския. Без специални изследвания, като общо впечатление от архива на Васил Левски, може да се посочи, че по своята комуникативна мащабност този корпоративен говор превъзхожда който и да било друг. Освен това той представя интерес и от още една гледна точка – като езикова проява в речника се създава вследствие на общественно-историческите условия и разкрива най-характерното в съществуването на революционната организация на Левски като социална обособеност по онова време.

По-нататък ще се опитаме да хвърлим поглед по страниците на документите, които илюстрират горните мисли. Следният пример е от писмото на Левски до Кириако Цанков в Букурещ от 2 юли 1872 г., където му съобщава, че е уредил въпроса за пренасянето на оръжие:

За приносяніе стока въ Българско изнамѣриха място, имаме и хора, които ще го приематъ съсъ умайсторосанъ способъ. Та вище и отпишете ни, ако са намиратъ родолюбиви богати и да направатъ тая заслуга на отечеството ни: да поръчатъ отъ най-добрата система 500 длъжги, като по-напредъ испитатъ на секи десетъ една, за да не излезатъ фалшиви.. Новинж: Нашите Т. казватъ, чи щяло да излезе отъ западъ единъ човѣкъ съ шярени очи и той ще освободи България.

Назоваването на оръжие със стока явно е станало по метафоричен път, а вместо думата пушки се употребява субстантивизираното прилагателно длъги, за револвери – къси. Съкращението Т. по всяка вероятност означава турци. В писмо до Н. Геров от 1 февр. 1868 г. също се имат предвид пушки и револвери:

Зато[ва] мола ви сега писмено до предъ Априлія 20 с някоје средство да ма искате за въ Влашко и оттам да ми са дадат 6 дълги и 6 къси, които са отзадъ пълнать.

Биха могли да се посочат и други интересни примери на стока със значение 'оръжие', като напр. в писмата до Д. Попов в Букурещ:

Асъ за моята стока преди 16 дена още като тръгнъхъ по ч-те к-те по работа оставихъ въ Муратооглу 15 1/2 лири турски; Стоката приехъ, за която бѣхъ броил парити въ Букурещъ на бай Анили, нъ поржчяй по-скоричко и за другата подъ тая смѣтка .. отъ когото земахъ стоката.

В писмото на Левски до БРЦК в Букурещ от 25 юли 1872 г. турската дума каплами 'подплата', съществителните кожи, кравите са употребени алегорично за оръжие и боеприпаси:

Безъ пари няма добри каплами и по окружната старна ние ни бехме по-напредъ, но преварили други търговци. Азъ главното ми беше да пристигне Воеволчански и той ще да дигни и капламити и другити кожи, защото има готови пари. Не сме още казвали та да изгубиме и надеждата си на работата. Отъ кравите ще падне добръ керъ.

В писмото си до Христо Иванов в Търново от 12 дек. 1872 г. Левски чрез съчетанието причините софийски завоалирано назовава съдебния процес в София във връзка с обира на пощата в Арабаконак:

Брате, по причините софийски съ печататъ няма да са зема и дава до извесно времѣ! А само съ потписката ми, която ще я търсите чрѣзъ разрязаната книга и отъ днесъ ще познавате името ми: Ибриямаа Анадоллу.

Назоваването на Устава на БРЦК със закон е станало по пътя на преносната употреба (метонимия), напр.:

Братія чле[нове] на ЧРК въ Орханието, писмата ви отъ 6 и отъ 15 Ян. получихме, и съдръжяніето имъ твърде добръ разбрахме; и срѣщу даденити ви за законатъ пращаме ви и расписката за която ще ни явите получили ли стѣ, а законатъ нѣ е дошелъ юще до насъ.

Субстантивизираната употреба на прилагателното американска замества понятието 'малка печатарска машина' в писмото му до революционния комитет в Ловеч от 27 юли 1871 г.:

Преди панахърытъ нѣкой день по напредъ ако слобияхми съ парыты, то може да ся отиде и въ Цариградъ, за да искарами и американска.

В писмото до Л. Каравелов от 3 авг. 1872 г. словосъчетанието ония работи се отнася до протоколите от Общото събрание в Букурещ:

Испрати ми **ония работи**, които трябва да поднесъ да подпишатъ и ония ч. к-ти, на които представителите не бѣха пристигнале.

От този тип е и съчетанието онѣхъ день* – ‘денят на революцията’ в писмото до Д. Попов от 11 април 1871 г.:

Защото на истинното не трябва да вярваме чякъ докато са ни туримъ въ дѣйствиe на Бойното полѣ. както не вярваме и самити наши Дейци въ сичко чякъ до **оня день**.

Съчетанието голямата работа – в зн. на ‘революция’ се среща в последното писмо на Левски, преди да бъде заловен от турските власти, до революционния комитет в Ловеч от 12 декември 1872 г.:

Асъ можяхъ да ги [Д. Общи и др.] отървѣ, току щомъ са научихъ, но ще са развали **голямата работа**, която е вѣче дошла да са види на видело.

Интересна е и употребата в писмата на Васил Левски на метафоричното словосъчетание черна душа в значение на ‘предател’:

Отъ противната твоя старна (Х. Ману) за когото казвашъ, чи билъ **черна душа**, днесъ мнозина потвърждаватъ за него, че билъ добръ чловѣкъ и народен, а отъ васъ са боялъ, за да не го предадете!; Колко **черны души** имате, кои-то ви прѣчятъ въ работѣ-тѣ, имейши съ описаніе на телосложеніето имъ и на каква сѣ работѣ; Саву Младенов, ако ще, нѣка си доди, че има вѣче работа. Ще са плаща на **черни души** и дето има пари, ще искаме, ако не даватъ, ще земаме; или да Ви пратимъ при **черните души**!

Среща се и завоалираната употреба на словосъчетанието черна глава, отнасяща се до предателя дякон Паисий от Ловчанската митрополия, убит от Д. Общи:

Въспрятаме рѣжавити си и каквото ми са чини ще са почне от **черна глава**.

По пътя на преносната употреба на думите в речта са получени названията вѣнчаванието в зн. ‘получаване на пълномощно от БРЦК’ и свадбата в зн. ‘революция’:

Брате, отъкато ти са даде упълномощеніето, глѣдай народната работа повече отъ всичко друго, повече и отъ тебѣ си да я уважаваш! Честитя ви **вѣнчаванието**; Да сабиратъ пари за орѣжіе и пр., защото **свадбата** е близо, отивамъ на мястото, за да са опредѣли денѣтъ вѣче.

Посредством фразеологизма сатири да са не хвърлятъ отново предупреждава дейците да действуват смело, но умно, без излишни афекти и закани, при пълно спазване на тайната:

Пазете, сатири да са не хвърлятъ, нито да са заканвате нѣкому!

Срещат се и елиптични изречения, които се подразбират в текста единствено по логически път, познавайки съдържанието на документите:

Братя! Въ писмото ви отъ 1872, 7 окт. е да ни дохождамъ скоро въ градътъ ви, *защото можело да стани!!!* А председателятъ ви въ писмото ви по нѣгово мнѣніе – да дода, та да види какво трябва да са върши.

Иносказателна е употребата на думите *песни, песнопойци, пеят, хоро* в образа за писмо до революционните комитети от 17 януари 1872 г., в което призовава комитетите да съберат с всички възможни средства пари, необходими за подготовката на въстанието. Завоалираната иронична употреба на *песни, песнопойци, пеятъ, хоро* е отнесена към неспоразуменията сред емигрантските дейци в Букурещ:

Отъ ЦК казанити ви *песни* отъ различни мѣста чи са пеятъ различно за нашѣтъ народъ и дрѣжява, така е!... И друго спасеніе няма отсвѣтъ по скоро да си продадеме и ризите си, та да са здобиѣмъ до срѣдства и заиграемъ нашито си *хоро!* Коего ще върни и горните *песнопойци*, и насъ ще извади изподъ деспотите, и смѣ въче най-щастливите!... Това горните песнопойци познаватъ твърде добре.

В тайната преписка на организацията се откриват множество пароли. Така напр. Левски разяснява по следният начин абревиатурата *ДР*:

Кога бѣди да ви пратимъ пратеникъ ще ви напиши тѣя [ДР] двѣ главни букви, и ще ви пита: какво значи, господине, това? (отговор) *Добро и рѣци*, т.е. да живее република и пратеникътъ ще каже; да живее и вѣя ще повторите да кажите нека живее. Тази лозинка само ти да знаешъ и за тебѣ е Драгомирчио; Пиши и нему, че има да му съобщишъ нещо. За увѣреніе, че приносящиятъ чист лі е забелѣжете му *трите главни букви[ТАС]* и ако ви ги раскажи що значатъ, то сѣщиятъ е, а вѣя ще му кажите одзиваъ.

Шифърът на “*трите главни букви*” намираме в друг документ, който представлява бележка с текст на парола: лозинка и отзыв, където Левски пояснява:

Трите букви значатъ: ти и ас сме сѣщите.

Навсякъде в писмените текстове на Левски думата *търговия* се употребява в зн. ‘*революционна дейност*’:

И ви моля да му явите въ какво занимание се намирате днесъ, защото много желае заради вази и иска подробно въ какви занятия се намиратѣ днесъ, и най-паче вы моли да му явите заради *търгови[и]те* какъ отиваъ днесъ и какъ ще бѣдять занапредъ.

Следващият пример ярко илюстрира трудността при дешифрирането:

За натакакъ като земе да са убиваъ чувства, може и да бѣде.

Смисълът е следният: като започнат да се убиват чорбаджии, може и да се намерят средства за оръжие, от които има нужда революционната организация.

В последното си писмо до членовете на революционния комитет в Ловеч Левски назовава архивните материали на комитетската организация завоалирано — *сичко щото има*:

Ето чи вѣя сте си причина да треперите отъ страхъ, щото и мене вѣче място не давате да дода въ градът ви и да вдигна *сичко щото има* досега въ вашѣтъ градъ, по причина, че Д. Об. познава сички ви!

Подробният анализ на приведените примери добре илюстрира, че революционната организация със създадената за целта специална нелегална поща с нелегални куриери и тайна съобщителна мрежа, създава и свой конспиративен език. Революционната конспирация обединява своите членове в ограничен кръг не само по социални причини, идеологични или идейни интереси, по начина на мислене, но и чрез отличителните черти на тази особена словна система, особена лексика, която обслужва революционните дейци, независимо от териториалното разположение на революционната формация — в Българско или в емиграция. Оформен само посредством своя речник (като се използват граматичните особености на езика), диференциран съобразно целите на конспирацията, той възниква, развива се, намира израз на проява само при конкретните обстоятелства, употребява се само от членовете на организацията и отмира успоредно с националноосвободителното движение. Видно е, че екстралингвистичните причини определят неговия живот.

И така, по своя характер и същност завоалираното значение на думите, както и на отделните текстове, изразяват тясно обособената професионална терминология на революционната лексика като частен случай на общественно-политическата лексика и служи като средство за защита, каквито всъщност са и характерните черти на всеки професионален говор. Националноосвободителната борба е отразена в конспиративните значения на думи, като *народ, родина, свобода, революция, комитети* и др. Конспиративната лексика в писмените текстове на Левски обхваща понятия, които през третата четвърт на XIX в. интересуват най-живо поробения народ и са свързани с актуални страни и явления от националноосвободителната борба. Този таен език е във връзка с общия подем на националноосвободителното движение у нас и социалните проблеми на тогавашното общество, изразява прогресивната идеология на нашите революционери и готовността им за служба

на народа и родината. Със завоалирано значение в писмените текстове на Левски се среща лексика от типа на:

а) Названия на всеобщи актуални понятия за тогавашното общество и общественно-политическия живот: народ, родина, свобода, революция, борци за свобода, врагове и др.

б) Названия на понятия, свързани с дейността на революционната организация: Устав на БРЦК, комитетски дейци, революционери, революционна дейност, революционна борба, въстание и производните му, предатели на революционното дело и на революционната организация, съдебния процес против Д. Общи, печатарска машина, протоколите от Общото събрание на БРЦК, денят на въстанието, на революцията, получаване на полномошно от БРЦК, указания да се действа смело и умно, неспоразуменията и раздорите сред българската емиграция в Румъния, пароли, чорбаджии, архивни материали на комитетската преписка и др.

в) военно дело: оръжие, боеприпаси, пушки, револвери и др.

Цялостното разглеждане на конспиративната лексика като диференцирана професионално затворена лексика разкрива и механизма на произхода на думите в нея, който може да бъде класифициран така:

1) променяне на значението на думите от основния речников фонд и от гледище на семантичната структура на думата става най-често посредством метафора (по-силно изразена) и метонимия

2) ограничено количество турски думи от битовата сфера

Като характерна черта би могло да бъде прибавен експресивният белег на презрително отношение към предателите и чорбаджиите, както и към недисциплинираните революционни дейци.

И така, революционната езикова конспирация е историческа категория, създадена съзнателно за прикриване на речта. Като средство за борба с поробителя изразява българската националноосвободителната идеология и обхваща актуалната лексика, която отразява и характеризира революционната дейност на българите през третата четвърт на XIX в. Езикът на революционната конспирация представя част от духовната култура на нашето възрожденско общество и разкрива един процес на изграждане на кодирано общуване между българите.

1. **Виденов, 2000:** Виденов, М. Увод в социолингвистиката, 2000, с. 167.

2. **Симеонова, 1997:** По-подробно за имената на Левски у Симеонова, М. Апостола в ономастичното пространство на езика, Списание на БАН, 1997, № 3-6, 97–105; **Симеонова, М.** Имената на Васил Левски. – В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Сборник в чест на проф. Николай Ковачев. Т. I, 67–70.

3. **Стойков, 1946:** Стойков, Ст. Софийският ученически говор, Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, XLII, 1946.

4. **Страшимиров, 1929:** Страшимиров, Д. Васил Левски, Живот, дела, извори. Т. I, С., 1929.

* В библейските текстове посредством словосъчетанието *оня ден* се означава денят на Страшния съд. Използуването на “*оня ден*” в писмата и в Позива на Привременното правителство от 6 февруари 1871 г., чийто автор е Левски, се преосмисля като ден на общонародното освободително въстание, революция: *Ако дадетъ доброволно, което Ви искаме, [пари за оръжие] ще бждетъ честити всички и ще бждетъ подъ защита с всичкото си домочадие в нашите ръцѣ и подъ наша грижа чякъ до оня ден.*